

Saoedische invloeden in Nederland. Verbanden tussen salafitische missie, radicaliseringsprocessen en islamistisch terrorisme

Inleiding

De afgelopen jaren zijn vragen opgekomen over de betrokkenheid van Saoedische burgers, niet-gouvernementele organisaties en officiële gezagsdragers bij de verspreiding onder moslims van een sterk anti-Westers gedachtegoed, dat zou kunnen aanzetten tot radicalisering en mogelijk zelfs tot terroristisch geweld. Deze problematiek is actueel geworden door de aanslagen van 11 september 2001, waarbij achteraf bleek dat vijftien van de negentien kapers de Saoedische nationaliteit bezaten. Die aanslagen vestigden (vooral in de Verenigde Staten) grote aandacht op de mogelijk directe of indirecte verantwoordelijkheid van inspiratoren of sponsors uit Saoedi-Arabië voor islamistisch radicalisme en terrorisme. Daar, maar ook in andere Westerse landen rees ook de vraag of bepaalde personen en organisaties, die vanuit Saoedi-Arabië liefdadigheid en humanitaire hulp combineren met de verspreiding van een zeer orthodoxe en tegelijk anti-Westerse islamopvatting, wellicht in verband kunnen worden gebracht met radicaliseringsprocessen binnen moslimgemeenschappen en aanmoediging of zelfs ondersteuning van terroristisch geweld.

Voor de AIVD was deze vraag aanleiding voor een diepgaand onderzoek naar de keerzijde van de religieus-ideologische beïnvloedingsactiviteiten en financieringsstromen vanuit Saoedi-Arabië. Het betreft daarbij vooral de rol die deze in Nederland kunnen spelen bij de verspreiding van anti-integratieve opvattingen, de groei van op confrontatie met de Nederlandse samenleving gerichte sentimenten onder kleine delen van de moslimgemeenschappen in ons land, en op termijn zelfs de ontwikkeling van endogene gewelddadige tendensen (die onder meer tot terrorisme kunnen leiden), onder sommige groepen moslims in Nederland.

Deze rapportage bevat de stand van zaken van het onderzoek op dit moment. Uit de tekst moge blijken dat het hier een zich sterk ontwikkelend dossier betreft. Enerzijds is dit het gevolg van een merkbare bereidheid van de Saoedische overheid, mede onder invloed van de toenemende terroristische dreiging in eigen land, om hard op te treden tegen extremistische individuen of netwerken die tot voor kort, ten bate van hun eigen radicaal islamistische agenda, misbruik konden maken van Saoedische overheidsinstituties of semi-gouvernementele organisaties. Anderzijds is er ook sprake van verschuivingen binnen die segmenten van de moslimgemeenschappen in Nederland, die gevoelig bleken voor beïnvloedingsactiviteiten die vanuit Saoedi-Arabië werden ontplooid.

In deze notitie wordt allereerst de aard van het salafisme in Saoedi-Arabië en in Nederland behandeld. Vervolgens wordt ingegaan op de salafitische missie en het verband met radicalisering binnen de moslimgemeenschappen in ons land. Tenslotte worden de recente ontwikkelingen in zowel Saoedi-Arabië als in Nederland beschreven.

Salafisme in Saoedi-Arabië

Saoedi-Arabië kent van oudsher een conservatieve en puriteinse vorm van islam, die door een groot gedeelte van de bevolking wordt aangehangen en door de Saoedische overheid als officiële staatsleer wordt beschouwd. Bij deze orthodoxe vorm van islam wordt voortgebouwd op de opvattingen van de achttiende eeuwse religieuze geleerde Mohammed Ibn Abd al-Wahhab. Vandaar dat deze specifiek Saoedische vorm van islam in het Westen vaak met de term 'wahhabisme' wordt omschreven. Deze benaming wordt echter door de aanhangers ervan afgewezen, omdat daarmee wordt gesuggereerd dat een mens (Al Wahhab) wordt nagevolgd, wat als onislamitisch wordt beschouwd. Liever noemen zij zich 'ware moslims' of 'salafisten'.

Het salafisme is een wereldwijde stroming in de islam met eveneens oude wortels. Het heeft ook niet-Saoedische antecedenten, maar de afgelopen eeuw is de Saoedische variant steeds bepalender geworden voor het aangezicht van het salafisme en er voor een belangrijk gedeelte mee komen samen te vallen. Het salafisme is een puriteinse vorm van islam, die streeft naar de terugkeer naar 'de zuivere islam': de geloofspraktijk uit de tijd van de profeet Mohammed en zijn directe opvolgers. In het hedendaagse salafisme gaat deze roep om zuiverheid vaak, doch niet altijd, gepaard met een scherpe afwijzing van alles wat in tegenspraak wordt beschouwd met de zuivere islam, zowel andere stromingen binnen de islam (bijvoorbeeld shi'isme of soefisme) als daarbuiten (jodendom, christendom, het Westerse democratische samenlevingsmodel, enzovoort).

Binnen het hedendaagse salafisme zijn twee hoofdstromingen te onderkennen. Enerzijds is er de *salafiyya ilmiyya*, de brede stroming die het gezag van de aan het Saoedische koningshuis gelieerde ulema (theologische schriftgeleerden) erkent. Anderzijds is er de meer selecte *salafiyya jihadiyya*, welke dit gezag niet erkent en de mondiale jihad tegen zowel het Westen als het Saoedische koningshuis propageert. De afwijzing van geweld door het aan het Saoedische koningshuis loyale salafisme, betekent echter niet dat deze stroming over het algemeen minder fel is in het afkeuren van het Westen. Meerdere geestelijke leiders binnen deze regeringsgezinde vorm van salafisme stellen dat de wijze waarop in het Westen de samenleving vorm wordt gegeven (in bijvoorbeeld democratie, gelijke rechten van man en vrouw, vrijheid van meningsuiting, enzovoort) onislamitisch is en zetten vraagtekens bij de wenselijkheid van integratie van moslims in de Westerse samenleving.

Beïnvloeding en financiering

Als hoeder van de voor alle moslims meest heilige plaatsen Mekka en Medina, en als rijk olieproducerend land, heeft de Saoedische overheid de afgelopen decennia een leidende rol geëmbieerd in de islamitische wereld. Het land trachtte met name invloed te verwerven door het financieel ondersteunen van moslimgemeenschappen overal ter wereld bij het bouwen van moskeeën, opzetten van onderwijsprojecten, aantrekken van imams, toerusten van vormingscentra enzovoort. Het is aannemelijk dat de Saoedische overheid gedurende de voorbije decennia deze financiële hulp ook steeds heeft gezien als middel om moslims in het buitenland te brengen tot de, in Saoedische ogen, ware vorm van islam. Daarbij bestond uiteraard een voorkeur voor de in de eigen land dominante stroming van het salafisme, zonder dat gesteld kan worden dat Saoedische steun exclusief voor salafitische moslims bestemd was of uitsluitend gericht was op het bekeren van buitenlandse moslims tot de eigen geloofsrichting. Duidelijk is dat de charitatieve en humanitaire hulp ook vaak een missionair doel heeft gehad.

Het samengaan van liefdadigheid en missionaire ijver karakteriseerde lange tijd de financieringsactiviteiten van de Saoedische overheid. Binnen het Saoedische overheidsapparaat was daarbij een belangrijke rol weggelegd voor het ministerie voor Islamitische Zaken dat via Saoedische diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland fondsen beschikbaar stelde aan daar residerende moslimgemeenschappen. In omvang veelal nog belangrijker was de financiële steun van prominente Saoedische particuliere weldoeners en van grote organisaties, die sinds de jaren zestig en zeventig wereldwijde activiteiten ontplooiden op vlak van liefdadigheid en missie (een op zichzelf overigens legitieme combinatie, die ook voor talrijke Westerse religieus geïnspireerde hulporganisaties geldt). Deze instellingen, zoals de *Muslim World League* (ook bekend als *Rabita Trust*), *Al-Haramain*, *World Assembly of Muslim Youth (WAMY)* en *International Islamic Relief Organisation (IIRO)*, staan officieel te boek als 'niet-gouvernementele organisaties' (ngo's), maar onderhouden in feite nauwe banden met delen van het Saoedische establishment. Hoewel zij naar buiten toe sterk humanitaire doelstellingen benadrukken, zijn deze organisaties primair gericht op het uitdragen van de salafitische islamopvatting. Zij zijn georiënteerd op het oprichten en ondersteunen van moskeecentra van orthodoxe signatuur, het aantrekken, vormen en subsidiëren van imams van die richting, het uitgeven en verspreiden van salafitische literatuur, enzovoort.

Rond deze ngo's zijn mettertijd op twee vlakken problemen ontstaan. Ten eerste hebben de hoofdkantoren van deze organisaties jarenlang een beleid gevoerd van ongecontroleerde geldverstrekking. Het was gebruikelijk voor charitatieve en missionaire projecten in het buitenland naar lokale partners aldaar te zoeken en deze dan, wanneer het vertrouwen voldoende was gegroeid, de beschikking te geven over aanzienlijke sommen geld zonder veel voorwaarden vooraf. Tot voor kort werd ook nauwelijks toezicht gehouden op de besteding van deze fondsen. Als gevolg van dit gebrek aan controle heeft een aantal groepen in het buitenland, met name in 'failed states' of conflictgebieden, dit ontvangen geld kunnen gebruiken voor niet-humanitaire doeleinden, in het bijzonder de financiering van gewapende strijd.

Een tweede probleem rond een aantal grote Saoedische ngo's hangt samen met dit gebrek aan toezicht van de hoofdkantoren. In een aantal gevallen zijn extremistische individuen en netwerken in staat gebleken om de controle van sommige buitenlandse afdelingen van de ngo's, met name in een aantal conflictgebieden, over te nemen en een eigen radicaal islamitische koers te gaan varen (soms met stilzwijgende instemming uit de verte van radicale elementen binnen de ngo's of geestelijkheid in Saoedi-Arabië zelf). Dit was met name het geval bij de afdelingen van Al Haramain in Bosnië-Herzegovina en Somalië, die in 2002 werden gesloten na hun plaatsing op de VN-lijst van aan Al Qa'ida en/of de Taliban gerelateerde personen en organisaties. Deze maatregelen werden gesteund door de Saoedische overheid. Daarmee werd voor het eerst expliciet duidelijk dat zij, onder externe en interne druk, tot een reflectie was gekomen over de negatieve effecten van het jarenlang samengaan van charitatieve activiteiten en missie.

Salafisme in Nederland

Nederland kent een aantal moskeeverenigingen met een onomwonden salafitische signatuur. Zij zijn ontstaan als gevolg van missie en financiering vanuit Saoedi-Arabië. Het betreft de Stichting *El Tawheed* in Amsterdam, de *Stichting As Soennah - Centrum Sjeikh Al Islam Ibn Taymia* in Den Haag, de *Stichting Islamitisch Centrum Al Fourkaan* in Eindhoven, de *Stichting*

Moskee Al Mouahidine (Omar Ibn Khattab Moskee) in Helmond, de *Stichting voor Islamitisch Jongeren* te Breda en de *Islamitische Stichting voor Opvoeding en Overdracht van Kennis* in Tilburg. De betrokkenheid van grote Saoedische missie-organisaties is het duidelijkst aan te wijzen bij vier van deze moskeeën. Bij de Tawheed moskee in Amsterdam is er financiële, organisatorische en personele verwevenheid met de boven reeds genoemde organisatie Al Haramain, terwijl in het geval van de Fourkaan moskee in Eindhoven, de Al Mouahidine moskee in Helmond en de Stichting voor Islamitische Jongeren in Breda een duidelijke verwevenheid is met de particuliere (doch ook nauw aan personen binnen het Saoedische establishment gelieerde) missieorganisatie *Stichting Al Waqf Al Islami*. Naast deze expliciet als salafitisch te typeren moskeeën is er nog een aantal andere (waarschijnlijk oplopend tot enkele tientallen), die minder duidelijk als dusdanig te karakteriseren zijn maar eveneens financiële steun van Saoedische charitatieve organisaties, particuliere weldoeners of overheidsinstanties genieten. Hoewel niet expliciet salafitisch oefenen deze moskeeën als gevolg van de zeer orthodoxe boodschap die wordt uitgedragen, een aantrekkingskracht uit op bepaalde groepen van moslims die als salafitisch kunnen worden getypeerd en zichzelf ook vaak als dusdanig aanduiden. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval bij de *Stichting Moskee Annasr* in Rotterdam, waar salafisten zich aangetrokken voelen door de preken en de persoonlijkheid van de betrokken imam. Voor wat betreft de financiële steun voor deze moskeeën vanuit Saoedi-Arabië dient te worden opgemerkt dat niet altijd sprake hoeft te zijn van een formele financiering van de moskeeverenigingen maar eerder van toelagen aan bepaalde personen (met name imams).

Met name de grote Saoedische ngo's Muslim World League en Al-Haramain hebben 'filialen' in Nederland. Het betreft de *Stichting Muslim Wereld Liga Nederland* en de *Stichting Al Haramain Humanitarian Aid* in Amsterdam. Het toenmalig hoofd van het moederkantoor van Al-Haramain in Saoedi-Arabië, Aqeel al Aqeel en zijn assistent Mansour al-Kadi hebben in het verleden in ruil voor steun voor de financiering van de bouw van de Tawheed moskee in Amsterdam ook bestuursposities verworven in de Stichting El Tawheed en de Stichting Al Haramain Humanitarian Aid in Amsterdam. De AIVD beschikt niet over aanwijzingen dat beide bestuursleden van hun invloed gebruik hebben gemaakt om zich in te laten met de dagelijkse gang van zaken in de Tawheed moskee. In de praktijk bleef de bemoeienis van het tweetal beperkt tot formele jaarlijkse inspecties.

Vooraf in de jaren 1997-2001 heeft de Stichting Al Haramain Humanitarian Aid een rol gespeeld bij het controleren van de indieners van diverse verzoeken om financiële steun die door personen of organisaties binnen de moslimgemeenschappen in Nederland aan Al Haramain werden gericht. Steeds moesten die verzoeken echter rechtstreeks bij het hoofdkantoor in Saoedi-Arabië worden ingediend. Ook bij uiteindelijk positieve reacties moesten de aanvragers zich naar Saoedi-Arabië begeven om de gelden in ontvangst te nemen. Het beheer van de financieringsprojecten van Al-Haramain verliep dus niet via haar Nederlandse vestiging. Voor het overige leidde de Stichting Al Haramain Humanitarian Aid een hoofdzakelijk papieren bestaan. Voor het onderhouden van contacten met salafitische en andere moskeeën in Nederland maakte het hoofdkantoor liever gebruik van enkele reizende liaisons, die zich meer dan eens inspanden om bij hun bezoeken aan Nederland op zo discreet mogelijke (en soms zelfs heimelijke) wijze te werk te gaan. De AIVD sluit niet uit dat daarbij ook banden werden onderhouden met meer radicale segmenten van moslimgemeenschappen in Nederland.

De AIVD verricht onderzoek naar genoemde moskeeverenigingen en stichtingen van salafitische signatuur. Over het algemeen kan worden gesteld dat deze weinig transparant zijn met betrekking tot herkomst en de bestemming van hun financiële middelen. Vaak is onduidelijk

op welke wijze zij aanzienlijke uitgaven kunnen verrichten op vlak van onderhoud van moskeegebouwen, energiekosten, betaling van imams, bibliotheekvoorzieningen, organisatie van conferenties met buitenlandse sprekers en gasten, enzovoort. Voorts komen contante opnames en stortingen veelvuldig voor, naast een stelselmatig zogeheten gemengd gebruik van bankrekeningen.

Verder heeft de AIVD al sinds de jaren negentig incidenteel aanwijzingen verkregen dat een klein aantal imams, dat het salafitische gedachtegoed uitdraagt, via de Saoedische ambassade financieel is ondersteund. Daarbij betreft het in omvang bescheiden (doch wel periodieke) toelagen die in geen verhouding staan tot de vermogens die omgaan in de stichtingen van salafitische signatuur.

Salafitische missie en radicalisering in Nederland

De prediking in de hiervoor genoemde salafitische moskeeën volgde over het algemeen de lijn van ulema in Saoedi-Arabië, die loyaal zijn aan de Saoedische overheid of erdoor zijn gedoogd. De AIVD beschikt niet over aanwijzingen dat in een moskee in Nederland openlijk de bovengenoemde stroming salafiyya jihadiyya is verkondigd. Opgemerkt dient echter wel dat de grens tussen het aan het Saoedische koningshuis loyale salafisme en haar jihadistische tegenhanger niet altijd scherp te trekken is. Zoals reeds vermeld kunnen ook in het 'koningsgezinde' salafisme sterk anti-Westerse sentimenten naar boven komen. Ook de salafitische moskeeën in Nederland met bestuurders of imams die de ulema volgen die aan de Saoedische overheid loyaal zijn, toonden zich lange tijd ambivalent met betrekking tot het veroordelen en uit de eigen kring weren van het jihadistische salafisme. Mogelijk overheersten bij de leiding van de betreffende moskeeën toch vaak het gevoel van ideologische verwantschap met hun meer radicale 'broeders' en de vrees een deel van de aanhang te verliezen. Omgekeerd vond een deel van de naar jihadistisch salafisme neigende bezoekers van de betrokken moskeeën kennelijk nog steeds genoeg voeding in wat de meer gematigde leiding aanbood. Hoewel deze weliswaar zeer zijdelings de gewapende jihad ter sprake bracht en deze nooit openlijk zal goedkeuren, vonden radicalere salafisten toch hun gading in de algemene boodschap die wel expliciet werd uitgedragen, over de noodzaak van de verdediging tegen alles wat de islam dreigt te corrumperen.

Het hedendaagse salafisme oefent een sterke aantrekkingskracht uit op geledingen van de moslimgemeenschappen in Westerse landen, vooral op sommige groepen moslimjongeren, met name omdat het ogenschijnlijk eenvoudige oplossingen biedt voor de identiteitsproblematiek waar vele van hen mee worstelen. Zoals eerder gezegd streeft het salafisme in essentie naar het herstel van de 'zuivere islam', dit wil zeggen de islam zoals gepraktiseerd door de Profeet Mohammed en zijn eerste volgelingen. Het hedendaagse salafisme verschaft zicht op een nieuwe identiteit als 'zuivere moslim' en propageert daarvoor een eenvoudig recept. Het stelt namelijk dat men 'zuiver moslim' kan worden door al het 'onislamitische' uit het eigen leven uit te bannen en in bepaalde gevallen zelfs te bestrijden. De interpretatie van deze leer kan bij bepaalde aanhangers ervan tot radicale opvattingen leiden, wanneer het 'onislamitische' gelijkgesteld wordt met andere levensovertuigingen en maatschappijopvattingen. Uitzonderingen daargelaten, is het hedendaagse salafisme, in beide eerder besproken vormen, voor een belangrijk gedeelte bepaald door deze intolerante lijn.

Er is dan ook een direct verband aan te geven tussen het hedendaagse salafisme en radicaliseringsprocessen binnen sommige geledingen van de moslimgemeenschappen in Nederland. Wel dient daarbij het onderscheid gemaakt te worden tussen enerzijds radicalisering in de anti-integratieve zin (waarbij een extreem en vijandig isolationisme wordt voorgestaan, met tendensen tot verwerpen van het overheidsgezag en propageren van 'eigenrichting' binnen de eigen groep) en anderzijds radicalisering die een opmaat vormt voor een actieve strijd tegen de omgeving met als consequentie de indirecte of directe betrokkenheid bij radicaal islamitische geweldsactiviteiten. Hoewel verschillend houden beide vormen van radicalisering veiligheidsrisico's in voor de democratische rechtsorde.

Binnen de salafitische en in een aantal andere ultraorthodoxe moskeeën in Nederland was lange tijd sprake van een expliciete en ongeremde verspreiding van radicale, extreem isolationistische opvattingen. Daarbij zijn boodschappen uitgedragen die aan duidelijkheid weinig te wensen overlieten, zoals preken waar "seculieren, socialisten of democraten" gelijkgesteld werden met de "bondgenoten van Satan" of waarin werd gesteld dat elke wet die tegen de islamitische wet ingaat niet opgevolgd moest worden. Ook werd het gehoor voorgehouden dat stenigen een terechte straf is tegen overspel. Daarnaast was (en is, zoals recent bleek) lectuur die in de betreffende moskeeën te verkrijgen, waarin wordt gefulmineerd tegen homoseksualiteit of opgeroepen tot vrouwenbesnijdenis.

De meerderheid van de betrokken imams is afkomstig uit een reeks van andere islamitische landen dan Saoedi-Arabië, zoals Egypte, Syrië, Soedan of Somalië. Velen hebben in Saoedi-Arabië gestudeerd. Een soms jarenlang verblijf in Nederland bleek hen in de praktijk niet ervan te weerhouden de islam op precies dezelfde wijze uit te dragen zoals zij die hun geboorteland in radicale vorm hebben leren kennen. Juist het salafitische streven naar zuiverheid gepaard gaande met een afwijzing van andersgezinden, heeft waarschijnlijk ertoe bijgedragen dat de imams uit eigen beweging weinig geneigd waren zich af te vragen hoe de door hen uitgedragen leer en daarmee voorgeschreven levenswijze zich verhouden tot de waarden en normen in een Westerse samenleving. Overigens werden en worden door salafitische moskeeën ook reizende predikers uitgenodigd om in Nederland als 'gastspreker' op te treden. De reeds genoemde Stichting Al Waqf Al Islami belegt zelf jaarlijks conferenties. Ook daarbij betreft het deels imams die uit overwegend islamitische landen afkomstig zijn, er radicaal-islamitische opvattingen op na houden en deze tijdens hun gastoptredens in Nederland ook actief hebben uitgedragen.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de boeken die overigens niet alleen in sommige moskeeën, maar op internet en in de reguliere boekhandel te koop zijn. Voor een belangrijk deel betreft het oudere (maar wel recent in het Nederlands vertaalde) boeken, die oorspronkelijk geschreven zijn in landen waar de islam de overheersende religie is en die zich primair richten op in die context levende moslims. Hoewel niet zonder meer gesteld kan worden dat het verkrijgbaar zijn van dergelijke boeken in salafitische en andere radicale moskeeën impliceert dat imams en moskeebestuurders de bedoeling hebben de daarin verwoorde opvattingen actief uit te dragen, blijken zij toch nauwelijks in staat zelf in te schatten welke reacties die opvattingen in brede geledingen van de Nederlandse samenleving kunnen oproepen.

De hierboven geschetste onwetendheid over de Nederlandse verhoudingen bij de betrokken imams doet weinig af aan het feit dat de inhoud van de door hen lange tijd gehouden preken zich slecht verdraagt met de waarden en normen die in een democratische samenleving

worden gehanteerd. Dit geldt ook voor sommige passages van de nog steeds in de betreffende moskeeën te verkrijgen en onlangs in de pers gekomen lectuur. Handelingen die aanzetten tot haat staan haaks op de rechten en vrijheden zoals die in de grondwet zijn verwoord. De effecten in radicaliserende zin zijn echter moeilijk te kwantificeren of anderszins in exacte termen uit te drukken. In dit verband dient aangestipt te worden dat een gedeelte van de bezoekers van de betreffende moskeeën relatief onverschillig staat tegenover de daar uitgedragen politieke boodschap en de moskee puur ziet als een gebedshuis. Over het algemeen kan wel worden gesteld dat de verspreiding van intolerante opvattingen zoals verkondigd in de betrokken moskeeën een schadelijke uitwerking heeft op de integratie van moslimminderheden in Nederland. Ook al leidt het uitgedragen gedachtegoed voorlopig bij een meerderheid niet tot werkelijk radicaliserende effecten, toch zal dit gevaar serieus genomen moeten worden.

Hiervoor is reeds gesteld dat eenduidige aanwijzingen ontbreken dat in radicale moskeeën in Nederland openlijk jihadisme werd gepreekt. Daarentegen is er wel sprake geweest van preken en gebeden met duidelijk jihadistische trekken, waarin bijvoorbeeld Allah gevraagd wordt "af te rekenen met de vijanden van de islam" te weten Bush, Sharon en de "vijanden van de islam in Kashmir en Tsjetsjenië". Ook zijn er preken gehouden, die in de perceptie van de toehoorders de indruk konden wekken dat de islam wordt verdrukt, bedreigd of aangevallen. Zoals hiervoor gesteld bevindt zich in de salafitische moskeeën een onderstroom die radicaler is dan de leiding. Bij sommigen uit deze radicalere kringen die sympathieën hebben voor het jihadisme, kan het leitmotiv van de verdruchte, bedreigde en aangevallen islam de 'gezochte' en 'beleefde' rechtvaardiging gaan vormen om zich daadwerkelijk met jihadisme in te laten.

Het is niet gebleken dat bij de ontwikkeling naar jihadisme een bepaalde preek van een imam als directe katalysator heeft gefungeerd. In jihadistische kringen worden uitspraken van imams doorgaans uit hun verband gerukt. Ook radicale literatuur wordt selectief gelezen en van geheel eigen interpretaties voorzien. Voorts zijn er autonome ontwikkelingen naar jihadisme, buiten de salafitische moskeeën om, waargenomen waarbij jongeren werden gevoed en gevormd door internetsites, discussies met gelijkgestemden of bemoeienissen van rekruteurs buiten de moskeeën.

De AIVD heeft herhaaldelijk activiteiten van rekruteurs vastgesteld, ook (maar niet uitsluitend) in en rond salafitische moskeeën. De twee jongeren die in 2002 in Kashmir de dood vonden nadat zij gerekruteerd waren voor de jihad, hadden banden met de Fourkaan moskee in Eindhoven. Lange tijd bestond bij bestuurders en imams van deze en andere moskeeën een zekere mate van onverschilligheid en ambivalentie (vanuit gevoelens van ideologische verwantschap) ten aanzien van rekruteurs binnen en in de marge van de moskeegemeenschap. Dit terwijl deze rekruteurs zich ook binnen die gemeenschap zichtbaar profileerden als zeer radicale moslims. Bij de gevallen van rekrutering die de AIVD in en rond die moskeeën heeft onderzocht, is echter wel steeds opnieuw waargenomen dat de rekruteurs hun rekruten op enig moment uit de moskee hadden weggehaald, juist om te voorkomen dat de rekruteringspoging binnen die gemeenschap als zodanig werd onderkend en op weerstand zou stuiten. Isolatie van de gemeenschap bleek vaak het bij uitstek door rekruteurs gezochte middel om de rekruten met succes het proces te laten doorlopen naar het jihadisme.

Benadrukt moet worden dat de salafitische missie in Nederland niet alleen via de imams in de genoemde salafitische moskeeën gebeurt. Predikers uit het buitenland (niet alleen Saoedi-

Arabië) die Nederland regelmatig aandoen op initiatief van salafitische moskeeën of de in Nederland actieve Saoedische missie-organisaties, spelen een belangrijke rol. Ook de door missie-organisaties georganiseerde studiereizen naar Saoedi-Arabië voor met name jongeren, dragen bij tot de verspreiding van het salafitische gedachtegoed.

Voorts mag de 'virtuele' salafitische missie niet over hoofd worden gezien. Vooral jongeren hebben de weg gevonden naar de websites van meer of minder radicale salafitische schriftgeleerden. Verontrustend is in dit verband dat sommige schriftgeleerden in Saoedi-Arabië via internet jonge Nederlandse moslims van advies dienen over onderwerpen als jihad en martelaarschap, en dat deze leermeesters in een aantal gevallen géén pogingen doen het fanatisme van hun studenten te temperen. Bekend is ook dat sommige radicale moslims in Nederland, waaronder een aantal in Nederland aangehouden rekruteurs, nauwe banden onderhouden met geestelijken in Saoedi-Arabië. Deze contacten fungeren onder meer als inspiratiebron en vraagbaak. Een belangrijk onderdeel van de vraagstukken betreft de functie en inhoud van de jihad, de plicht tot deelname daaraan en de toelaatbaarheid van terroristische en terrorisme-ondersteunende activiteiten. Deze Saoedische 'raadsmannen', die het salafisme propageren, hebben daarmee invloed op de onderlinge discussies over jihad en martelaarschap bij personen die bij de AIVD onder de aandacht staan.

Radicaal islamistisch terrorisme in Nederland heeft tot dusver niet geleid tot geweldsactiviteiten in eigen land maar omvat wel facilitering van de internationale jihad, zoals rekrutering van strijders voor inzet elders ter wereld, het verlenen van onderdak aan islamistische strijders uit het buitenland en het verstrekken van valse identiteitspapieren. In enkele gevallen is er ook sprake van deelname aan de jihad in het buitenland. Hoewel in Nederland nog geen radicaal islamistische terroristische aanslagen hebben plaatsgevonden, zijn er wel netwerken onderkend die terroristische activiteiten elders ondersteunden. In Nederland zijn in dit verband onder buitenlandse betrokkenen geen Saoedische personen aangetroffen. Op dit moment dient ook geconstateerd te worden dat er op geen enkele wijze directe verbanden zijn aan te geven tussen de salafitische missie en financieringsactiviteiten uit Saoedi-Arabië enerzijds en aan terrorisme gerelateerde activiteiten in Nederland anderzijds.

Maatregelen in Saoedi-Arabië

Vóór de zelfmoordaanslagen van Al-Qa'ida in Riyad op 12 mei 2003 (en een volgende serie in november 2003) had de Saoedische overheid onmiskenbaar moeite met het onderkennen van de ernst en omvang van het terrorisme en de kracht van de radicaal islamistische oppositie in eigen land. Riyad bracht geweldsincidenten die in werkelijkheid een politieke achtergrond hadden, soms in verband met de activiteiten van buitenlandse criminelen. De Saoedische overheid was zelf ook weinig effectief bij de bestrijding van het terrorisme. De betrokkenheid van vijftien Saoediërs bij de aanslagen van '11 september' veroorzaakte weliswaar een schokeffect bij de Saoedische machthebbers, maar deze werd in eerste aanleg gevolgd door een ontkenning en niet door het besef van de noodzaak het extremisme in eigen land krachtig aan te pakken. Dat besef brak wel door na de terreuraanslagen van 12 mei 2003. De boodschap die Al-Qa'ida bij die gelegenheid heeft afgegeven – ondanks de stilzwijgende steun in de delen van de Saoedische samenleving voor haar activiteiten, zal zij zich niet onthouden van terrorisme binnen de grenzen van het koninkrijk – is onmiskenbaar door de Saoedische

autoriteiten begrepen. Zij erkennen thans het bestaan van een binnenlands gewelddadig extremisme en lijken vastbesloten een oplossing te vinden voor dit probleem.

De nieuwe koers die Riyad bij het bestrijden van terrorisme heeft ingezet, uit zich niet alleen in het gebruik van repressie tegen gewelddadige extremisten, het ontmantelen van terroristische cellen en de inhechtenisneming van financiers van terrorisme, maar ook in een voorzichtige bereidheid af te rekenen met elementen van de voedingsbodem voor islamistisch extremisme. Uit enkele – doch zeker niet alle – in de Westerse media gewraakte Saoedische schoolboeken werden teksten verwijderd die onverdraagzaamheid prediken jegens joden en christenen. Moskeeën werden onder striktere controle gebracht van de staat. Radicale imams werden ontslagen of verplicht tot het volgen van religieuze herscholingscursussen.

Sinds '12 mei' is ook een aanzet gegeven tot het beteugelen van de activiteiten van individuen en charitatieve instellingen die – vaak niet met opzet, maar uit nalatigheid bij het verifiëren van de besteding van hun giften - gewelddadige groeperingen in het buitenland steunen. Het koninkrijk heeft een officieel verbod uitgevaardigd op het geven van geld aan begunstigden in het buitenland, mede om te voorkomen dat collectegelden uit moskeeën terechtkomen bij terroristen. Er is een Hoge Commissie ingesteld binnen de Saoedische overheid die moet toezien op de hulpelden van charitatieve organisaties. Deze organisaties hebben hun rekeningen moeten consolideren in één rekening voor al hun uitgaven. Daarnaast heeft Saoedi-Arabië nieuwe wetgeving ingevoerd die witwassen moet tegengaan. De autoriteiten houden nu meer toezicht op informele geld- en waarde-overmakingssystemen. De Saoedische autoriteiten hebben recent te kennen gegeven dat in een nieuwe richtlijn wordt bepaald dat financieringsaanvragen van imams, stichtingen en moskeeën uit het buitenland niet langer rechtstreeks aan charitatieve ego's mogen worden gericht, maar moeten lopen via de Saoedische ambassades. Volgens deze nieuwe richtlijn zou, voordat tot financiering kan worden overgegaan, eerst door de ambassades met het betreffende gastland overlegd dienen te worden over het voornemen tot financiering.

De Saoedische overheid heeft met name ingegrepen bij de missie-organisatie Al Haramain, die in opspraak is gekomen inzake de ondersteuning van terrorisme. Zo heeft de Saoedische minister van Religieuze Zaken, tevens de voorzitter van de Raad van Bestuur van Al-Haramain, begin januari 2004 bekendgemaakt dat het hoofd van Al-Haramain, Sheikh Aqeel al-Aqeel, van zijn functie ontheven is. Naast Aqeel al-Aqeel is nog een drietal bestuursleden vertrokken uit de Raad van Bestuur van Al-Haramain: Mansour Abdulrahman Hammed al-Kadi, Abdur-Rahman ibn Hasan Al-Husaini en Sheikh Abdul-Malik ibn Muhammad Al-Qaasim. De reden voor hun vertrek is onbekend.

Tevens heeft Saoedi-Arabië begin 2004, gezamenlijk met de Verenigde Staten, vier buitenlandse vestigingen van Al-Haramain geplaatst op de VN-lijst van aan Al Qa'ida en/of de Taliban gerelateerde personen en organisaties. Het betreft de afdelingen in Pakistan, Indonesië, Kenia en Tanzania. Eerder werden de afdelingen van Al-Haramain in Bosnië en Somalië al op deze lijst geplaatst. Begin juni 2004 hebben de Verenigde Staten voorgesteld om deze lijst verder uit te breiden, namelijk met het voormalig hoofd van Al-Haramain (Al Aqeel) en vijf Al-Haramain vestigingen. Deze vijf vestigingen betreffen die in Afghanistan, Albanië, Bangladesh, Ethiopië en Nederland. Met uitzondering van de Nederlandse vestiging, Al-Haramain Humanitarian Aid Amsterdam, heeft plaatsing op deze VN-lijst plaatsgevonden op grond van betrokkenheid van deze vestigingen bij (financiële) steun aan Al Qa'ida. Ten aanzien

van de Nederlandse stichting Al-Haramain Humanitarian Aid Amsterdam geldt dat er geen aanwijzingen zijn dat deze vestiging betrokken is (geweest) bij enige vorm van ondersteuning aan Al Qa'ida. De plaatsing van Al-Haramain Humanitarian Aid Amsterdam op de VN-lijst vindt plaats vanwege het handhaven van Al Aqeel als voorzitter van deze stichting.

Saoedi-Arabië toont een toenemende bereidheid samen te werken met de Verenigde Staten bij de bestrijding van de financiering van terrorisme. Amerikaanse delegaties hebben in het afgelopen jaar herhaaldelijk suggesties gedaan voor verbetering van het toezicht op de besteding van hulp gelden en deze suggesties lijken ook daadwerkelijk te worden opgevolgd. Ten slotte is Saoedi-Arabië partij bij diverse verdragen die tot doel hebben terrorisme te bestrijden. Er is een werkgroep opgericht die de financiering van terrorisme vanuit Saoedi-Arabië moet tegengaan. Er vindt hierbij samenwerking plaats tussen opsporings- en inlichtingenorganisaties van de Verenigde Staten en Saoedi-Arabië. Saoedi-Arabië heeft toegezegd de veertig Financial Action Task Force (FATF) aanbevelingen ter preventie van witwaspraktijken, evenals de acht speciale FATF-aanbevelingen tegen de financiering van terrorisme, te implementeren.

Het is voor de Nederlandse overheid van groot belang nauwgezet te volgen of de autoriteiten in Riyad in de praktijk daadwerkelijk uitvoering geven aan hun goede voornemens en hoe reeds genomen maatregelen zullen uitwerken. De Saoedische overheid heeft bemoedigende stappen genomen, maar zal moeten worden ondersteund bij de voortgang op deze weg. Daarbij dient te worden beseft dat Saoedi-Arabië nu de tijd moet worden gegund voor daadwerkelijke implementatie van maatregelen op het terrein van de bestrijding van de financiering van terrorisme. Het is nog te vroeg een oordeel te vellen over de effectiviteit daarvan, zeker ook omdat op dit moment alleen het bestaan en de kwaliteit van de wetgeving door de FATF geverifieerd en beoordeeld is (en niet de effectiviteit; daarvoor bestaan de wetten nog niet lang genoeg). Dit overigens wel naar tevredenheid van de landen van de FATF.

Verschuivingen in Nederland

De maatregelen in Saoedi-Arabië hebben onmiskenbaar ook effecten op de salafitische missie in Nederland. Zo heeft de Saoedische overheid aangegeven een grotere transparantie te betrachten ten aanzien van financiering door Saoedische overheidsinstellingen van islamitische instellingen en imams in Nederland. Zoals reeds betoogd financiert het Saoedische ministerie van Islamitische Zaken in het kader van de salafitische missie wereldwijd (ook in Nederland) imams die de Saoedische islamopvattingen willen prediken. Naar aanleiding van het interview met de voormalige Saoedische ambassademedewerker al-Mutiry in *De Telegraaf* in januari van dit jaar en de als gevolg daarvan gestelde Kamervragen, heeft de Saoedische ambassadeur in Nederland in gesprekken met de Nederlandse regering toegezegd dat hij ten aanzien van de financiering van imams, moskeeën en islamitische organisaties volledige transparantie wil betonen. De ambassadeur heeft in dit kader een vijftal namen van in Nederland actieve imams verstrekt die via de Saoedische ambassade een (zoals gebleken is relatief bescheiden) toelage ontvangen vanuit Saoedi-Arabië. Hoewel de AIVD in het verleden aanwijzingen heeft ontvangen dat behalve de vijf imams, ook moskeeën en islamitische organisaties in Nederland via de Saoedische ambassade financiële steun ontvangen, heeft de Saoedische ambassadeur aangegeven dat de ambassade op dit moment geen moskeeën en islamitische organisaties meer financiert. Ook heeft de ambassadeur, conform de nieuwe wetgeving in Saoedi-Arabië,

aangekondigd openheid te betrachten met betrekking tot nieuwe gevallen van financiering van imams, moskeeën en islamitische organisaties. Tevens heeft hij de Nederlandse regering samenwerking aangeboden bij de bestrijding van extremisme en terrorisme.

Daarnaast hebben ook de personele wijzigingen in de top van het hoofdkantoor van Al Haramain doorgewerkt in Nederland. De reizende liaisons van deze missie-organisatie die in voorgaande jaren met enige regelmaat Nederland bezochten, hebben zich in die hoedanigheid voorsnog niet meer in ons land gemanifesteerd. Ook zijn Aqeel al Aqeel en Al-Kadi na hun vertrek uit het bestuur van het hoofdkantoor van Al Haramain in Saoedi-Arabië ook in Nederland verwijderd uit het bestuur van de Stichting El Tawheed.

Deze laatste maatregel moet echter niet alleen gezien worden tegen de achtergrond van de gewijzigde koers van de Saoedische autoriteiten in eigen land, waardoor salafitische en andere zeer orthodoxe moskeeën in Nederland niet langer zonder meer lijken te kunnen rekenen op ruimhartige financiële steun zonder veel voorwaarden vooraf of controle achteraf. Al eerder was bij de imams van deze moskeeën langzaam maar zeker sprake van een groeiende bereidheid zich aan te passen aan de Nederlandse verhoudingen en een mildere toon aan te zetten in hun preken. Vooropgesteld dient te worden dat niet zozeer een uit eigen overtuiging geboren besef, maar veeleer een toenemende druk van buitenaf daartoe de aanzet heeft gegeven. Een aantal factoren heeft ertoe bijgedragen dat de salafitische missie vanuit Saoedi-Arabië zich in Nederland gedurende de laatste twee jaar, althans naar buiten toe gematigder wil presenteren.

Zo is de voortdurende aandacht van media en landelijke politiek voor wat er zich afspeelt ten aanzien van moskeeën in Nederland niet aan de imams en bestuurders van die moskeeën voorbijgegaan. Confronterend was ook het aanspreken van een aantal imams door lokale bestuurders (zoals de burgemeesters van Amsterdam, Den Haag en Tilburg) naar aanleiding van preken waarin radicale opvattingen werden uitgedragen. Ook de arrestaties van bij rekrutering betrokken personen hebben in een aantal moskeeën de suggestie gewekt dat ook zij nauwgezet door politie en AIVD worden gevolgd.

De geleidelijk veranderende opstelling van de salafitische moskeeën uit zich niet alleen in een meer gematigde inhoud van de openbare preken. Steeds vaker spreken imams en leiding expliciet uit zich aan de Nederlandse mores en wetten te willen conformeren. Ook kon door de AIVD worden waargenomen dat rekruteurs uit de moskeegemeenschap zijn geweerd uit vrees dat hun nog langer getolereerde aanwezigheid de betrokken moskeeën in diskrediet zouden brengen. Enkele moskeeën hebben ook getracht hun geschonden imago op te poetsen door het organiseren van open dagen voor lokale bestuurders of het brede publiek. Bij deze observaties passen echter twee kritische kanttekeningen.

Op de eerste plaats verlopen de aanpassingen in de moskeeën niet in gelijk tempo en is het nog te vroeg om te concluderen dat er sprake is van een onomkeerbaar proces. De financiële huishouding van de salafitische stichtingen is nog altijd weinig transparant. Sommige moskeeën, zoals de Fourkaan moskee in Eindhoven, stellen zich nog steeds zeer gesloten op. In andere moskeeën is verre van duidelijk in hoeverre de meer gematigde toon bij de openbare preken van de imams berust op tactische overwegingen, of te maken heeft met nieuwe inzichten in de Nederlandse verhoudingen. Dat die inzichten allerminst scherp ontwikkeld zijn, blijkt nog eens uit het totale onbegrip waarmee in kringen van de Tawheed moskee in Amsterdam gereageerd werd op de commotie in de media rond onder andere het boek "De

Weg van de Moslim". Ook de komst van nieuwe imams uit het buitenland, het optreden van reizende radicale predikers of het wegvallen van de thans in de salafitische moskeeën ervaren druk van media en politiek, kunnen nog altijd leiden tot een terugval naar een ongeremd uitdragen van radicale opvattingen. De aanpassingen in de houding van de imams en moskeebestuurders hoeven dan ook niet gezien te worden als fundamentele veranderingen in hun persoonlijke interpretatie van de salafitische leer.

Op de tweede plaats beschikt de AIVD over directe aanwijzingen dat groepen radicale moslims als gevolg van de meer gematigde opstelling van de betrokken imams niet meer in de salafitische moskeeën, maar veeleer in besloten bijeenkomsten naar mogelijkheden zoeken om hun gedachtegoed te voeden. Ook rekruteurs hebben hun activiteiten veelal naar minder zichtbare locaties verlegd. De vooralsnog meer terughoudende houding van de salafitische centra in Nederland heeft daarmee ook een belangrijke keerzijde. De radicalisering lijkt zich in toenemende mate te verplaatsen naar kleine moskeeën en huiskamers, waar ook die processen die gezien kunnen worden als opmaat naar jihadisme worden gevoed door internetsites en discussies met gelijkgestemden. Deze ontwikkeling maakt die processen in feite nog moeilijker waarneembaar en controleerbaar. Uit het voorafgaande mag dan ook niet worden afgeleid dat de veiligheidsrisico's rond aard en omvang van islamitisch radicalisme en jihadisme in Nederland op enigerlei wijze zijn verminderd.